

Самур

№ 7 (381) 2025-йисан 24-ноябрь

Онлайн

1992-йисан январдилай акъатзава
www.samurpress.net

БАКУДА ЧІЕХИ МЯРЕКАТ

Алай йисан 21-ноябрдиз Бакуда сифте яз дуьньядин вилик физвай 8 уьлкведин Экономикадин Рекъай Санал КІвалахзавай Тешкилатдин Медиа Форум кыле фена. Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева мярекатдин иштиракчийриз эвер гана. Ада кьейд авурвал, гилан дуьньяда

информация анжах хабар лагъай чІал туш. Информацияди дуьньядин халкъарин арада алакъаяр генани мягкем хъуниз, абурун фикиррин рейсавилиз, гъаІни экономикадин рекъай вилик финиз куьмек гузва.

Гъайиф хьи, алай вахтунда информациядин маканда дезинформация, къалп ва тапан хабарар, «deepfake»-ар, тІебии тушир интеллектдин мумкинвилерикай чІуру крар патал менфят къачузвай ва маса манипуляциядин гъалар къвердавай пара жезва. Гъа ихътин факторри гъам уьлквейрин кьенепатан кра-риз, гъамни вири дуьньядин дурумлувилиз пис таъсирзава. Гъавилай D8 Медиа Фо-

румдин килин везифайрикай сад дуьз тир, терефкарвал тийидай, адалатлу, са патазни манийвал авачир гъахълу ва жавабдар информациядин шартІар арадал гъун я.

Азербайжандин милли медиадин стратегия дуьньядин хъсан тежрибадикай менфят къачуникай, журналистрин пешекарвал ар-тухаруникай, фактарал бинелу тир хабарар чукІуруникай, медиадин савадлувал вилик тухуникай ибарат я.

Сифте яз D8 Медиа Форум Азербайжанда кыле тухун дуьшуьшдин кар туш. Тешкилатдин кыл Исиака Абдулкъадир Имама мярекатдал кьейд авурвал, Азербайжанди D8-ак экечІай са йисан къене адан кІвалахдик чІехи пай кутунва. Ам тешкилатдик экечІуникди ина вирибурук руьгъ акатнава, хъсан патахъ гьерекаат арадиз атанва.

Эхирдай форумдин иштиракчийри мярекатдихъ авсиятда декларация къабулна. И документда кылди кхъенва: «Чна D8 генани гужлу авун, нуфуз авай экономикадин блок хъиз вилик тухун патал и кардик пай кутуна лидервал ийизвай Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиеваз дериндай разивал къалурзава.»

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

Къулан вацІ - Самур

МОСКВАДА КЪИЛЕ ФЕЙИ НЯНИ

Алай йисан 22-ноябрдиз Москвадин Россиядин Халкъарин КІвале лезгийрин рикІ алай шаир-рикой тир Теране Оружовадин яратмишунрин няни кыле фена. И гурлу ва руьгъ кутадай няни арадал атунын себеб шаирдин «Геж хъайи шараг» тІвар ганвай пуд лагъай ктабдиз экв акун тир. Гъам Лезгийрин Милли Медениятдин Автономиядин, гъамни адан проектриз регъбервал гузвай зи теклифдалди Москвада арадал гъайи и няни гурлу мярекатдиз элкъвена.

Им лугъуз тежедай къван хъсан няни тир. КІвенкІе мугъманар Теране ханумди вичи тешкил авур фуршетдиз желбна. Къуд патаз лезги макъамрин авазар чкІана. Дагъустандин халкъдин артист дал-дамчи Мегъамеднур Султанова ва зурьнечи Руслан Агъабалаева ягъай макъамри мярекатдиз халисан лезги гъава гъана. Мугъманри хушвилел-

ди куьлерна, суьгъбетар авуна.

Фуршетдилай гуьгъуьниз нянидин яратмишунрин сятар гатІунна. Зал кылай-кылди ацІанвай. Теране Оружовадин шиирар ФЛНКА-дин жегъилрин департаментдин ишти-ракчийри кІелна. Гъа са вахтунда залдиз шаирдин чІалариз теснифна-вай манийрин авазарни чкІана.

Теране Оружовадин пуд ктаб-ни урус чІалаз элкъуьрай, лез-ги халкъдин дуст, тІвар-ван авай таржумачи Евгений Феликсо-вич Чекалован рахунри нянидин иштиракчийриз гзаф эсерна. Ада шаирдин яратмишунрихъ галаз вичин алакъайрикай лагъайдалай гуьгъуьниз автордин са шумуд шиирни кІелна.

Сифте яз лезги дишегълийрин «Рушарин кІвал» кІватІал туь-кІуьрай зун паталди и няни лугъуз тежедай къван багъа мярекат тир. Заз фадлай Теране ханумдин ярат-мишунрин чІехи няни кыле тухуз кІанзавай. Лезги макъамри, шаир-дин шиирри нянидиз ахътин шад-вални иервал гъанвай хьи, и мяре-кат геждалди рикІелай алатдач.

Мугъманри шаир тебрик авур-далай гуьгъуьниз ада кІелзавай-буруз автограф алаз вичин ктабар багъишна. Няни милли музыкадин макъамралди кылиз акъудна. Чна Теране Оружовадиз яратмишун-рин рекъе цІийи агалкъунар тІа-

лабзава. Жуван патай лагъайтІа, за ва кІелдайбуру шаирдин кыметлу чІалар халкъдив агакъарун патал генани чІехи алахъунар ийида.

Сурия ФЕЙЗУЛЛАЕВНА

РЕДАКЦИЯДАЙ

Чи рикІ алай Теране! Чи руьгъ-дин вах!

Ваз кьенин югъ мубаракрай! РикІин сидкъидай шад я чун ви алакъунрал. Ви шиирар чна гъа-миша кланивилелди кІелзавайди я. Хайи ватандални хайи чилел ашукъвал, дидед чІалаз икрам авун, ам кІанарун ви поэзиядин кылин мотивар я. Ви шиирар инсандиз ви-чин жуввал чирзавай, дегъ гелерихъ ялзавай къакъан гьиссер я.

Лезги чІалаз авай ви гъейранвал, ви гъар са гафунин деринвилехъ ялун я чаз вун кІанарзавайди. Вун датІана илгъамдин шивдал алаз хъурай, Теране!

ГУЬМБЕТ ЧИКІЗВА

Шеки райондин Орта Зейзид хуьре авай албан килисади хъадим тарихар ава. X-XII виш йисара эцигнавай и килиса бязи тарихийри IV-V виш йисариз талукъарзава. Гъар гьикI ятIани, и кьадим дараматди дегъ чIаварикай хабар гузва.

Гъайиф хьи, албан килиса чикIидай гьалдиз атанва. Мукьвал вахтара виликан тегьердиз хкун тавуртIа, дарамат килияй-кьилди чукун мумкин я. Килиса гуьнгуйна хтун хъувуртIа, хуьруз гзаф туристарни кьведа. Ингъе талукъ идарайрин кьиле авайбуру и кардикай фгъумзава. Тарихдин гуьмбет хъиз хуьзвай албан ибадатхана туькIуьр хъийин патал инвестициядин проектрин сиягъдик кутунва лугъузва, амма и кар мус кьилиз акъудатIа лугъузвач.

Мурат ЖАФЕРОВ

ДАГЪДИН ХУЪРЕР ТУЪКІУЪР ХЪИЙИН

Играми «Самур»! Чи халкъдин тIал алай месэлайрикай сад дагъдин хуьрер я. И месэладикай гьикъван кхейтIани тIимил я. Вучиз лагъайтIа Совет гьукматди чи берекатлу дагъдин хуьрерин кьилел гьихътин мусибатар гъанатIа гьелени бегъемдиз ачухарнавач. Дагъустанда халкъдин яшайишдин чкаяр дегъишарун гьеле Ватандин Чехи дьаведилай вилик, ина чилеринни цин реформа тухудай чIавуз деб кутунай ва санлай 57 хуьр арандиз куьчарнай. Лезги районриз иллаки гъад кьунай. Гьеле 1966-йисан залзала жедалди Ахцегъ, Докъузпара, Агъул, Къурагъ районрай цIудралди хуьрер маса чкайриз куьчарнай. И месэладикай Гь.А.Даниялова 1966-йисуз Москвада чапдай акъудай, «Дагъустандин экономика ва меденият вилик фин» тIвар ганвай ктабни кхъенва. Авайвал лугъун хьи, зун а ктабда гъатнавай бязи фикиррихъ галаз рази туш. Месела, авторди кхъенва: «Дуьзенлухриз куьчаруни дагъвийриз яшайишдин аваданвал ва меденият ян тагана хкаждай гележег ачухзава...» Им эсиллагъ дуьз фикир туш, гьукматдиз кIанивал кхъин я. Чахъ яшайишдин аваданвал авай дагъдин хуьрер авачиз тушир.

1966-йисан 20-апрелдиз чи чилерал 7 баллдин кьуватда авай залзала хъайила чкайрал цIийи хуьрер кутадай мумкинвилер авач лагъана 30 кьван лезги

хуьрер маса чкайриз куьчарна. Гъа икI, чи хуьрерин кьадарни тIимил хъана. Месела, жуваз чидай Агъа Макъар, КуркIурхуьр, Ичинар, Рухунар, Мехкергъар, Татарханар хътин 6 хуьруькай ЦIийи Макъар лугъудай са хуьр авуна. Европадин виридалайни кьакъан, Къафкъаздин виридалайни девлетлу хуьр тир Къурушар са себебни авачиз, агъалийриз кIанз-такIанз гьуьлуьвай 14 метр кьван агъада авай Хасавюрт райондиз куьчарна.

Совет гьукматди чи тарих, лезги-яр виш йисаралди и хуьрера яшамаш хъайиди, абурун мурад-метлеб кваз такъуна, инсанриз куьч жез кIанзавани, кIанзавачни жузун тавуна агъзурралди инсанар хайи чилеривай кьакъудна. Гьукматди чи халкъдиз гъилий кьведай кьван гужар авуна. Вуч хъсан хьи, геж хъайитIани халкъ и месэладин авайвал гъавурда акъунва ва дагъдин хуьрер туькIуьр хъийиз алахъзава.

И месэладихъ авсиятда зун ихътин крар кьиле физвай са шумуд дагъдин хуьруьз илифна. Куьгъне Къурушдал цIудралди хизанар хтанва ва мадни хквезва. Къурушвийри хайи хуьр туькIуьр хъийин паталди вири жуьредин алахъунар ийизва. Иниз гзаф хъсан рехъ тухванва. Хуьруьз хъуьтIуьн цикIизни машинра аваз физ жезва. Чпихъ мумкинвилер авай къурушви карчийри пак тир Земзем вирай, 8 километр кьван

яргъай хуьруьз гунгарра аваз хъвадай яд гъанва. И цин куьмекдалди кIвалер чими ийидай система туькIуьрнава. Агъалийри даим къайи ва чими цикай менфят къачузва. Кьакъан дагълара лезгийри вичин тай авачир канализацияни туькIуьрнава. Хуьре шегьердин кьулайвилер арадал гъанва. Гъа и карди винидихъ тIвар кьур ктабда кхъенвайбурун акси субутзава.

РикI шадардай кар ам я хьи, гадарнавай дагъдин хуьрериз хквезвайбур мадни ава. Чантархуьруьн, Агъа Макъадин, Векьелрин агъалийрини чпин хуьрер туькIуьр хъийизва. И кардин терефдарни кьвердавай пара жезва. Ша чна и месэладик кьуьн кутуна чи кьадим лезги хуьрер килияй-кьилди туькIуьр хъийин.

Мурсал БЕДИРХАНОВ,
Магъачкъала

АВАЙВАЛ ЧИРНА КІАНЗАВА

Мукьвал девирар яз акъазватIани, алатай асирдин сад лагъай паюна кьиле фейи вакъияяр чавай кьедалди хъсандиз чириз хъанвач. 20-30-йисара халкъди Совет гьукматдин акси яз тухвай женгериз талукъ архивдин материалар, налугъуди, акъудиз тежер куйдиз вегъенва. Са гафни авачиз, чи бязи кьелемэгълиьри а девирдин са кьадар вакъияйрикай авайвал кхъенва. Ингъе гьеле винел акъудиз тахъанвай делиларни гзаф ава. Са шумуд тарихчиди а йисара Совет гьукматди 20 агъзур лезгийр репрессиядик кутуна лугъузва. За фгъумзавайвал, и рекъем генани чIехиди хъунух мумкин я. Вучиз лагъайтIа гьелелиг вири вакъияяр ачухариз хъанвач ва гъакъикъатда большевикри советрин акси я лагъана гьикъван лезгийр тергнатIа авайвал тайинарнавач.

Къуба уездда сифте яз са кьадар лезги хуьрерин агъалийр Советдиз акси яз экъечIнай. Им дуьшуьшдин кар тушир. Гьеле 1918-йисан гатфарин варцара большевикри эрмени дашнакрийхъ галаз санал са шумудра Къубадал гьужумнай ва лезгийр абурухъ галаз женгерик экъечIнай. Гъа йисан 18-майдиз лезгийри чкадин маса халкъарихъ галаз санал большевикринни эрменийрин кьушунар кукIварнай. А вакъияйрикай М.Меликмамедова вичин азербайжан чIалал чапдай акъуднавай «Къанлы дере» ктабда гегъеншдиз ва авайвал кхъенва. Ада кхъизвайвал, и вакъияйрилай гуьгъуьнз большевикри лезгийрикай кьисас кьахчун кьетI авунай ва Шаумяна 1918-йисан 4-июлдиз Къубадиз 10 агъзур аскердикай ибарат кьушун ракъурнай. Къадардиз пара ятIани большевикривай лезгийр муьтIуьгъариз хъаначир ва кьве гъафтеда кьиле фейи дьаведа абуру кьве агъзур кьван аскерар квадарнай. Гъавилий кьушун дьаведлай гьил кьачуна кьулухъ элкъвенанай. Са гафни авачиз, большевикрин вагъшивилер акур лезгийриз Совет гьукмат кIан хъунух мумкин тушир. Гъа и кар себеб яз абуру Гъатем агъа ЧIакIарви ва Муьгъуьбали эфенди Кузунви кьиле аваз са шумуд йисуз Совет гьукматдиз акси женгер давамарнай.

Гъайиф хьи, Советрин тарихчийри адалат паталди женг чIугур кьегъал ксар бандитар хъиз кьелемдиз ганай ва абурун гьерекатдиз «бандитизм» лагъанай. Заз а женгера иштирак авур, амма икъван

гагъди чпин тIварар винел акъуднавачир бязи кьегъал лезгийрикай лугъуз кIанзава. А йисара Советдин аксина гъулгъуладик экъечIай ксарин арада чпин хуьрерин кIеретIриз регъбервал гайи вурвуви Мегъди Айдаев, гадацIийи хуьруьнви Гуьлмегъамед Нуралидин хва, тIигъирви Идрис Чубанан, Шагъбала Муругъви ва масабурни авай. Санлай большевикрийхъ галаз КIларин Четкуьн, Кичан, ЧIакIар, ТIигъир, Муругъ, Вино Калунхуьр, ЦIуру Худат, Ясаб, Гьил, Яргун, Уьнуьгъ, Лечет ва Къубадин Ди-

гагъ, Хъимил, Куьснет, Зизик хуьрерин агъалийри генани гужлуз женг чIугунай. Женгчи лезгийр муьтIуьгъарун патал 1920-1928-йисара а хуьрерал Моравскийдин 4 лагъай Къафкъаздин полкунни, Рогалеван 246 лагъай полкунни, комиссар Лордкипанидзедин ва Смирнован военный частари, 10 атлуйрин кIеретIиди, 32 лагъай дивизиядин 245 лагъай полкунни, 82 ва 28 лагъай бригадари, Мейеран кIеретIри, КIларин гарнизонди, са гафуналди, Советрин 15 агъзурдалай гзаф военныйри гьужумнай. Гъа кI ятIани, тупарни пулеметар гвай Советдин кьушунар лезгийр муьтIуьгъарун патал 8 йисуз абурухъ галаз дьаве тухуз мажбур хъанай. Дьаведа большевикри агъзурралди аскерар квадарнай ва чпи душманар (лезгийр) муьтIуьгъарна лагъана тапан малуматар ганай. Месела, Шаумяна 1918-йисан 9-июлдиз В.И.Ленинал ихътин тапан телеграмма ракъурнай: «6-июлдиз лезгийри Къуба элкъуьрна гьалкъада туна. Дьаве 8 сят кьван кьиле фена. Эхирни душман кьулухъ чIугъаз мажбур хъана ва чи кьушунри лезгийривай Къубадин патарив кьунвай чкаярни кьахчун.» Гъакъикъатда лагъайтIа, лезгийрийхъ галаз ягъунар эхирдалди кьиле тухуз тахъай, гзафни-гзаф аскерар ква-

дарай большевикрин кьушун Бакудиз хъфиз мажбур хъанай.

Бязи документра женгчийрикай тапан малуматар ганва. Са малуматда кьалурнавайвал, гуя «1922-йисан мартдин эвелра чкадин агъалийрин куьмекдалди тIигъирви Идрис Чубанан хва ва адан бандадик квай лезгийрин са паяр кьунай». Эгер а кас кьунвайтIа, ада гъа йисан 20-мартдиз большевикри хуьре тунвай са кIеретI гьикI кукIварнай? И гъакъиндай вучиз са малуматни авач? Гъа инал лугъун хьи, Идрис Чубанан хъи 1918-йисан майдиз эрменийрийхъни большевикрийхъ галаз Дигагъдал кьиле фейи дьаведа вичин 100 касдикай ибарат кIеретIдиз регъбервал ганай. Хуьруьнбуру ам большевикриз маса гун мумкин тушир.

Мад са делил. Гуя 1920-йисан 8-сентябрдиз КIларин Инкъилабдин Комитетдин кьил Шарашанидзе Яргундал фенай ва ада чкадин агъалийрин куьмекдалди Кичандал кьван чIехи чилер бандитрикай азад авунай. Им лап чIехи таб я. Сад лагъайди, а чилер са кьве юкьуз ваъ, са кьве вацран кьене Советдин акси тир лезгийривай кьахчун патал са шумуд агъзур аскерар герек тир. Кьвед лагъайди, Шарашанидзе гьихътин кьуватар гъаз Яргундал фенатIа, ада асанвилелди лезгийр гьикI «муьтIуьгъарнатIа» вучиз кхъенвач?

Пуд лагъай делил. ГадацIийи хуьруьнви Гуьлмегъамед Нуралидин хва гзаф алакьунар авай итим тир. Ада вичин хуьруьнбурукай 100 кас кIватIна кIеретI туькIуьрнай ва Дигагъдал кьиле фейи дьаведа иштиракнай. Ам вири уезддиз сейли тир. «Къизил гвардия» газетдин 1935-йисан 7-ноябрдин нумрада кхъенвайвал, «Али бег Зизикскиди Гъамдуллагъ эфенди, Муьгъуьбали эфенди, Майыл Загъиров, Шихлар хуьруьн беглер, вурвуви Мегъди Шайдабеган хва ва гадацIийи хуьруьнви Гуьлмегъамед Нуралидин хва санал кIватIна Къубада ижлас тухванай ва абуру Советдин кьушундихъ галаз женг чIугун паталди чкадин агъалийрикай кьушун туькIуьрун кьарардиз кьачунай». Гуьлмегъамед кьуна, адан кIеретI дарбадагъ авуна лагъай гафар таб я.

Ихътин мисалар мадни гъиз жеда. Ингъе зи ният ам туш. Заз лугъуз кIанзава хьи, чна XX асирдин сад лагъай паюна, иллаки 20-30-йисара кьиле фейи вакъияр хъсандиз, авайвал чирна кIанзава.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ТIИГЪИРЖАЛ

ƏDALƏT NAMİNƏ ŞÜCAƏT

Nadir təbiətinə, bərəkətli torpaqlarına, təbii sərvətlərinə və strateji məkanda yerləşdiyinə görə Qafqaz əsrlər boyu işğallara məruz qalıb. Təkcə üç dövlət-İran, Türkiyə və Rusiya arasında buranı ələ keçirmək üçün üç əsr (1514-1813) mübarizə gedib. Məqsədə nail olmaqdan ötrü həmin dövlətlər ilk növbədə yerli xalqlardan istifadə etməyə çalışır, onlardan özlərinə müttəfiq axtarırdılar. Əksər hallarda Qafqazın daha döyüşkən xalqları olan ləzgiləri, dağıstanlıları, çeçenləri ələ almağa çalışırdılar. Çox vaxt ləzgilərlə müttəfiq olmağa səy göstərirdilər. Çünki daha böyük hərbi qüdrətə malik olduğuna görə ləzgilərin bütün Zaqafqaziya təsiri güclü idi.

Rus tarixçisi, general-mayor A.A. Neverovskinin 1848-ci ildə nəşr olunmuş "Ləzgilərin Zaqafqaziya təsiri aradan qaldırılanadək Şimali və Orta Dağıstana qısa tarixi nəzər" kitabında göstəriləndi kimi, Qafqazda ləzgilərin nüfuzunu, təsir gücünü aradan qaldırmaqdan ötrü bir neçə əsr vaxt lazım gəlmişdi. Həm bu məsələ, həm də ləzgilərin daha çox hərbi gücə malik olduqları barədə fikirlər digər rus tarixçilərinin əsərlərində, məsələn, İ.A. Güldenştedtin 1819-cu ildə işıq üzünə görmüş "О Лезгистане, или Лезгинии и о лезгинцах", P.Q. Butkovun XIX əsrin sonlarında yazılmış "Лезгины" və İ.İ. Pantyuxovun 1901-ci ildə Tiflisdə nəşr olunmuş "Лезгины" kitablarında da öz əksini tapıb.

Ləzgilərin döyüşkən obrazını yaratmış rus zabiti, general-mayor və publisist İ.K. Okolnicıy yazmışdı: "Ləzgilərin hərbi bacarığı onların qonşusu olan çeçenlərin bacarığından çox üstündür... Bu sahədə ləzgilərin fəaliyyəti mükəmməldir, uzaqgörəndir və həmişə vəziyyəti yaxşı bilməyə, düzgün qiymətləndirməyə əsaslanır."

Qafqazda müttəfiq axtaranlar məhz bu cəhətləri nəzərə alıb ləzgilərlə əlaqə yaratmağa, onların köməyi ilə öz məqsədlərinə nail olmağa çalışırdılar. Bundan ötrü diplomatlardan, puldan, mükafat və bahalı hədiyyələrədən istifadə edirdilər. Başqa xalqlarla müqayisədə ləzgilərə daha çox pul və hədiyyələr ayrılırdı. Tarixçi N.A. Sotavovun yazdığı kimi, "İran şahı Şimal-Şərqi Qafqazda öz hakimiyyətini qoruyub saxlamaq üçün şamxala hər il 4 min tümən, Qaytağ usmisi Əhmədخانının, Tabasaran hakimləri maysum Mahmud bəyin və qazi Rüstəm bəyin hərəsinə 200 tümən pul verirdi. Həmişə ehtiyat etdiyi azad ləzgi cəmiyyətlərinin böyüklərinə və Rutul bəylərinə xüsusilə daha çox pul və müxtəlif bahalı hədiyyələr ayırırdı" (Сотавов Н.А. Северный Кавказ в русско-иранских и русско-турецких отношениях в XVIII в. М., 1991, с.44).

Şahın və sultanın ləzgilərdən ehtiyat etməsi təsadüfi deyildi. Tarixçilər ləzgi qoşununu "məhvedici qoşun" adlandırırdılar. Ləzgilər heç vaxt döyüş meydanını qələbəsiz tərk etmir, sayca qat-qat çox olan düşmənlə də axıradək döyüşürdülər. Nadir şah onların döyüşkənliyini görüb demişdi: "Bir silahlı

ləzgini məhv etmək üçün on fars əsgəri lazımdır." Ona görə də düşmən əksər hallarda ləzgi qoşunu ilə üzləşməkdən qorxurdu. Tarixi məxəzlərdə belə faktlar çoxdur. Bircə misal çəkmək kifayətdir. Alban tarixçisi Həsən Cəlalıyan Çardaxçı adlı İran sərkərdəsinin 40 minlik qoşunla ləzgilərin qabağından necə qaçdığını belə qələmə alıb: "Qışın çayları dondurən soyuqları başa çatanda və baharın ilıq nəfəsi duyulanda onlar... (ləzgilər) ikiqat çox qüvvə ilə cənuba, Muğan düzünə tərəf yeridilər və Kürə Arazın qovuşduğu yerdə düşərgə saldılar. Çardaxçı adlı bir İran sərkərdəsi də özünün qoşunu ilə Bərgüşad ətrafında yerləşmişdi. Elə bircə dəfə ləzgilərin gəldiyini eşidən kimi, o, qoşunu ilə düşərgəsindən yoxa çıxdı. Döyüşkən və qəddar ləzgilər isə Bərgüşada qədər yeriyib Dizaka (Dağlıq Qarabağda ərazi-M.M.) getdilər, onun dağlarını və düzənliklərini ələ keçirdilər" (Yesai Həsən Cəlalıyan. Alban ölkəsinin qısa tarixi (1702-1722-ci illər). Rus dilində. Bakı, 1989. Səh.29). Rus zabiti leytenant A.İ. Lopuxinin 1722-ci ilin iyulun 31-də I Pyotra göndərdiyi mək-

tubdan göründüyü kimi, ləzgilərin qoşunu 10 min nəfərdən ibarət idi. Düşmən sayca özündən dörd dəfə az olan ləzgilərin qabağından qaçmışdı.

Türkiyə sultanları ləzgilərə vəzifələr verir, mülklər bağışlayırdılar. Tarixçi İ. Lineviç yazır: "Türkiyə sultanı III Əhmədin fərmanı ilə ləzgi Əli Sultan İlisu vilayətinin hakimi təyin olundu və türklər ondan həmin ərazilərdə, Şirvanda iranlılarla döyüşərək onların işğal etdikləri yerləri Türkiyənin xeyrinə geri almağı tapşırırdı" (Линевич И. Бывшее Елисейское султанство.-ССКГ.1873, т.7, с.8).

Ləzgilərin sözbütövlüyü, verdikləri vədə əməl etmələri və igidlikləri müqabilində həm Türkiyə sultanı, həm də İran şahı onları yüksək qiymətləndirməyə, layiqincə mükafatlandırmağa çalışırdılar. Sultan tərəfindən Əli Sultanın mükafatlandırılması buna misal ola bilər. Arxiv materiallarının birində yazılıb: "Rusların ələ keçirdikləri xeyli torpaqları döyüşərək onlardan geri aldığına görə sultan III Əhməd Əli Sultanı mükafatlandıraraq ona Ərəş mülklərini bağışlayır və ondan xahiş edir ki, lazım gəldikdə 300 cəsur döyüşçü ilə Gəncədə, Şirvanda və başqa əyalətlərdə Osman imperiyası tərəfindən vuruş-

mağa hazır olsun" (Акты собранные Кавказской археографической комиссией (АКАК). Тифлис, 1875. Т.6, ч.2, с. 774-775).

Bir çox tarixçilərin yazdıqlarına əsasən demək olar ki, ləzgilər həmişə nahaq qan tökülməsinin, haqsızlığın əleyhinə çıxar, müstəqil siyasət yeridərdilər. Ləzgilərin belə mərdanə hərəkətləri arxiv materiallarında da əksini tapıb. Bir sənədə diqqət yetirək: "Hacı Davudun yaratdığı dövlət Osman imperiyasının təbəəliyini qəbul edəndən sonra, 1722-ci ilin sonunda sultan III Əhməd Hacı Davuda göndərdiyi məktubda Şirvana yaxın ərazilərdə iranlıları darmadağın etməyi, Dərbənddəki rus qarnizonunu qovub çıxarmağı tapşırırmışdı. Lakin Hacı Davud onun pul mükafatlarından və hədiyyələrindən imtina edərək müstəqil siyasət yeritmişdi" (Архив внешней политики России (АВПР). Ф.89, 1723, д.5, ч.2, л.241 об.).

Bundan sonra nələrin baş verdiyi yenə arxiv sənədlərində əksini tapıb: "Hacı Davudun Osman imperiyasının vassallığını qəbul etmədiyini, onun müstəqil

lərinə böyük məbləğdə pul göndərdi. Ləzgilər buna razılıq vermədilər və pulu qəbul etmədilər "(АКАК, 1869, т.2, с.1081-1082)".

Ləzgilər və bəzi Dağıstan hakimləri haqsızlığa yol verməmək üçün əllərindən gələni edirdilər. Bu, "Dağıstan tarixi" kitabında verilən bir məlumatdan da aydın olur: "1804-cü ilin yayında Rusiya-İran müharibəsi başlandı. İran qoşunları Şimali Azərbaycana soxulanda şah yerli xalqların ona kömək göstərəcəyinə ümid bəsləyirdi. Ona görə də Azərbaycanın və Dağıstanın hakimlərinə müraciət edərək onları birləşib ruslara qarşı vuruşmağa çağırmış, döyüşən hər ləzgiyə gündə 100 manat gümüş pul verəcəyini vədə etmişdi... Bu vaxt ingilis-fransız emissarları da Qafqazda təxribatçılıqla məşğul idilər. Lakin xarici təcavüzkarların ısrarlı çağırışları və söyləri uğur qazanmadı" (История Дагестана. Т.2. М., 1968, с.17).

Ləzgilər yalnız haqq və ədalət naminə görülmə işlər üçün zəhmət haqqı alırdılar. Bununla əlaqədar Abbasqulu Ağa Bakıxanov özünün "Gülüstani-İrəm" kitabında yazmışdı: "Əhməd xanla Məhəmməd Həsən xan öz qoşunları və Dağıstan ləzgiləri ilə gəlib Ağsu şəhərini iki tərəfdən mühasirə etdilər. Mühasirə xeyli uzandı, istilər də şiddətləndi. Əsgər xan Məhəmməd Həsən xanın ordusundakı ləzgilər üçün gizlicə olaraq nağd və mal ilə 5000 tümən göndərdi. Beləliklə qoşunun arasında ayrılıq düşdü" (Аббасқулу Аға Бақіханов. Гүлүстані-Ірәм. V фәсил. Қарабәғнамәләр. Бақі, 1991, сәһ.375).

Həmin məxəzdə başqa bir fakt da açıqlanır. Şixəli xan 10 min ləzgi əsgərinin köməyi ilə Surxay xanı ağır məğlubiyyətə uğradır. Ona görə də ləzgilərə 6 ay Qubada qonaqlıq verir. Sonra A. Bakıxanovun yazdığı kimi "8000 nəfərin məsarifini Quba maliyyatından verib, qalan 2000 nəfər ləzgini Dərbəndə gətirdi ki, onların da maaşlarını oranın mədaxilindən ödəsin" (Yenə orada).

Əksər hallarda ləzgilər qonşu xalqlara təmənnəsiz köməyə gedirdilər. Məxəzlərdə onların müxtəlif dövrlərdə azərbaycanlılara, gürcülərə, çeçenlərə, adıgeylərə, osetinlərə və başqa xalqlara köməyi barədə çoxlu məlumatlar var. Həsən İxfə Əlizadə özünün "Şuşa şəhərinin tarixi" əsərində yazır: "Zərrurət zamanı ləzgilərdən ibarət cəsur əsgərlər qarabağlıların köməyinə gəlirdilər" (Qarabağnamələr. Bakı, 1991. Səh.324). Onun məlumat verdiyi kimi, "İbrahimxəlil xanın Şahsevənə, Xoya, Naxçıvana, Gəncəyə və başqa vilayətlərə səfərlərində də ləzgilər iştirak edib şücaət göstərmişlər." Ləzgilərin qarabağlılara köməyi haqqında Qarabağ tarixçiləri Mir Mehdi Xəzani və Rzaqulu bəy Mirzə Camal oğlu da ətraflı məlumat verib. Həm bu, həm də digər tarixçilərin yazdıqları kimi, ləzgilər həmişə haqqı müdafiə edir, ədalət naminə şücaət göstərirdilər.

ДУЪНЪЯДИХЪ ВИЛ КУМАЙ ШАИР

ЛЕЗГИ БЕГЪЛУЛ - 70

«Самур» газетдин члехи дуст тир, гьеле институтда клелдай члавалай чи газетдин чинриз марагълу макъалаяр акъудзавай Судья Манчарова садра чаз Лезги Бегълул лаклабдалди шиирар кхъизвай вичин са хуьруьнвидин алакьунрикай ихтилатнай. Мектебда урус ва лезги члалан тарсар гузвай, дидед члал аялриз рикляй кланарзавай и инсандикай ам акъван рикл алаз раханай хьи, зун и шаирдин суракъда аваз Кцлар райондин Зинданмуругъ хуьруьз рекъе гъатнай. Инин мектебда Лезги Бегълулахъ галаз мукъувай таниш хъанай, адан шииррай жегьил муаллимдин дуьньякьатлунарни уьмуьрдикай веревирдер чир хъанай.

Зун гъавурда акъунай хьи, гзафбуруз гъахъ клани, члуру краринни къаларин акси тир инсан хъиз чидай ада 1970-йисалай гъиле къелем къунвай тлани, садбуру хъиз вичин шиирар чапдай акъудун патал газетринни журналрин редакцийрин ракларар гатазвач. Гъавилай гзаф йисара дустарилайни хуьруьнбурулай гъейри адан кхъинрикай садазни хабар хъанач.

Бакудиз хтайла за «Самур» газетдин клелдайбуруз ихътин са шаир авайди чирнай. Адан члалар

са шумудра газетдин чинриз, гъакини 2000-йисуз «Самур» газетдин редакцияди туьклуьрай «Акъата шегъредиз» клватлалдиз акъуднай. Гуьгъуьнлай Лезги Бегълулан шиирар «Лезги газетдиз», «Кцлар» газетдиз, «ЧиРагъ» ва «Алам» журналриз акъатнай.

Къелемэгълидин «Мулдин цуьк» тлвар алай сад лагъай ктабдикни редакторди хъиз за жуван пай кутунай. И ктабда Лезги Бегълулан чара-чара йисара къелемдиз къачунвай шиирар ва «Ирид стха» поэма гъатнава. Абуру шаирдин алакьунрикай, адахъ вичиз махсус поэзия авайдакай хабар гузва. Хайи чилни ватан кланарзавай, дидед члалалди дамахзавай, къени къилихрин ватанэгълияр теснифзавай, хийирлу крарихъ ялзавай, члуру къилихар негъзавай, жегъилар тербия ийиз алахъзавай шаирдин къени гъиссералди диганвай и ктаб клелдайбурун рикляй хъанай. Бакудин «Зия Нурлан» чапханада 2008-йисуз басма хъайи и ктаб чиниз акъуддай мярекат чна санал шаирдин хайи хуьре гурлудаказ къиле тухванай. Адан хизанди, муаллим юлдашри, хуьруьн вилик-къилик квай ксари, кцларви къелемэгълийри шаирдиз поэзиядин четин рекъе цийи агалкъунар тлалабнай.

Дуьньядиз шаир яз атанвай, ялавлу ва женгчи гъиссерин, къени къилихрин и инсандихъ вичин махсус дуьнья авай. Верцли хиялрин, члехи мураддин луваррал алаз цлар ягъидай ада хайи хуьрелай. Къакъанрай килигдай хайи чилиз. Гзафбуру кьатлузвачир затларикай фагъумдай.

Тебиатдал ашукъ тир Лезги Бегълулан шаир хиялар тамара, чуьллера, суvara къекъведай, цуькверив, векъерив, тарарив, къуша-

рив рахадай. Суалри басрух гайила, инсанар вичихъ агъун тавурла, четинвилерини дарвилери клевера турла, гъахъсузвилерал дуьшуьш хъайила, гурлу гъиссер хура гъакъ тавурла илгъамдин булах ргаз, гъиле къелем къадай ада, шиирри цуьк акъуддай шаирдин.

Тебиатдин къужахда хъиз санани секинвал жагъидачир адаз. Гатфарилай гатлунна хъуьтлуьн къаяр алуькдалди инсанрин гел авачир чкайрай - дагъларин чархарилай, тамарин деринрай цуьквер, векъер, дувулар клватлдай, абурукай мелгъемар гъазурна, начагъ ксар сагъардай. Гъавилай Бегълул анжах муаллим хъиз ваъ, лукъман хъизни сейли тир.

«Самурдал» гзафни-гзаф рикл алай, адан таъсиб члуьгъазвай Лезги Бегълулан макъалаярни газетдин чинриз акъатзавай. Ада хайи хуьруьн тарихдикай, тебиатдикай, хийирлу крарихъ гелкъвезвай инсанрикай кхъидай, редакциядиз фольклордин чешнеяр ракъурдай.

Лезги Бегълул (Ибрагъимов Пагъливан Къарабеган хва) 1955-йисан 28-сентябрдиз Кцлар райондин Зинданмуругъ хуьре дидедиз хъана.

Адан члехи буба Бухсая вичин хъиз Пагъливан тлвар ганай. Вичин 15 йис хъайила гада рагъметдиз фенай. Ахпа и тлвар члехи бубади хтулдиз ганай. Амма уьмуьрдин эхирдал къван адавай и тлвар къуна эвериз хъаначир. Гъавилай гзафбуруз ам Бегълул хъиз чидай. «Лезги» адан лаклаб тир.

Бегълулан члехи буба Бухсайни баде Бафта тлвар-ван авай хизанрин веледар тир. Къведра - Ватандин Члехи дяведилай вилик ва гуьгъуьн хуьруьн колхоздиз регъбервал гайи и итим 1937-йисуз репрессиядик акатнай. Бафтади вичин итимдал са тах-

сирни алачирди субутун патал цийи квилелай адан суд ийиз тунай ва гъуьлуьн тлвар михъидиз акъуднай. «Фу гудай инсанар тир, суруз нур къурай абурун», - лугъуда хуьруьнбуру и хизандикай гаф кватайла.

Дуьзвал, михъивал, гъахъ, таъсиб члуьгъан, жуван халкъдиз икрам авун хайибурувай чирнай Бегълула. Адан буба Къарабег муаллим тир. Диде Мейрам баядрин устад хъизни лукъман хъиз сейли хъанай. И рекъяй Бегълула гъабурухъ ялнай.

1962-йисуз мектебдиз феи Бегълула 1970-йисуз 8-синиф килиз акъудна къунши Уьнуьгъ хуьруьн юкъван мектебда клелун давамарнай. Украинадин Днепродзержинск ва Николаев шегъерра аскервал авуна ватандиз хтайла ам Бакудин Кешле заводда фялевиле клвалахал акъвазнай. 1977-йисуз Бегълул Азербайжандин Къецепатан Чаларин Институтдик экечлнай. 1979-йисуз Четкуьнрин хуьре муаллимвал авур ам, са йисалай хайи хуьруьз хтанай ва вичин уьмуьрдин эхирдалди Зинданмуругърин юкъван мектебда клвалахнай.

Шаирди вичин къвед лагъай шииррин ктаб чапдиз гъазурзавай. А ктабда адан цийи шиирар ва поэмаяр гъатна кланзавай. Абурукай са къадарбур чна чи газетдин чинризни акъуднай. Гъайиф къведай кар ам я хьи, Лезги Бегълулавай а клватлал басма ийиз хъанач. 2021-йисуз адан уьмуьр вахтсуз кьатл хъана. И хабарди чи риклер къарсурна. Вучиз лагъайтла дуьньядилай са рикл къени, мурадар михъи инсан, дидед члалал кхъизвай са шаир, дуьньядихъ вил кумай хъсан дуст фена. Чун члалахъ я хьи, шаир клани хуьруьнбуру адан ктаб чапдай акъуд тавуна тач. Лезги Бегълулан экуь къамат ам чидай инсанрин риклера амуькда. Аллагъди рагъмет авурай!

Седакъет КЕРИМОВА

ВИЛ ГАЛА

Хабар туш садазни къе зун авай гъал, Акъазмач вилериз я девлет, я мал, Къазва фад-фад гила риклин къили тлал, Клавачел къарагъ тежез, зун месел ала, Ятлани дуьньядик мад зи вил гала!

Амач хуьре-клана зи таяр-туьшер, Къвезамач жувакай заз жуван ухшар, Акъатна яргъариз гадаяр, рушар, Ялгъуз хъанва гила тек жуван клвале, Гъакл ятлан дуьньядик мад зи вил гала!

Хъсан няметрикай клани затл амач, Зи тандик я рябет, я такъат кумач, Жував дарманризни гудай пул гумач, Зи гапур къакъина, пер ама сала, Гъакл ятлан дуьньядик мад зи вил гала!

Гъарад вич-вичиз я, стха, гада, руш, Атайтлан-татайтлан абрукай ваз хуш, И дуьнья садазни амуькайди туш, Гъахъ дуьньядиз фидай зун рекъел ала, Гъакл ятлан дуьньядик мад зи вил гала!

ЛЕЗГИ БЕГЪЛУЛ

ХКВЕДАЙД Я

И дуьньядин гъахъсузвилер пара я, Гъикъван клантла цлвагъа вуна, гъарая, Зур гвай ксар гъахъ-дуwandвай чара я, Мус хкведа и дуьньядиз гахъ-дуван?

Пул гвайбур къе кеф хкуддай рекъева, Залан парар мад кесибрин хивева, Гъахъ есирда гъатнава къе, клевава, Мус хкведа и дуьньядиз гъахъ-дуван?

Къамир лугъуз и дуьньяда на рикл дар, Теселлийрив ийиз жени зун шадар? Цававайдак гъикъван кутан умудар, Мус хкведа и дуьньядиз гъахъ-дуван?

Дуьнья ширин, уьмуьр гзаф куьруь я, Лезги Бегълул шиир кхъиз зари я, Гъахъ риклевас ам къастунал клеви я, Хкведайд я и дуьньядиз гъахъ-дуван!

ХЪАЙИТЛАНИ ЛУКЪМАН

Фикирри цлир ийиз са бегъер тагай, Уьмуьрда архайин са югъни тахъай, Авур хъсанвилер гъич вилик тахтай, Залай бахтсуз инсан аватла яраб?

Жуван вилералди дуьнья икл акур, Гъахъ уфтан хъайиди садрани такур, Хажалат члуьгуна хъана юкь какур, Залай бахтсуз инсан аватла яраб?

Цуькверин члал мирна, хъайтлани лукъман, Ийиз тахъай жуван риклиз са дарман, Дуст лагъай ксарни жез жуваз душман, Залай бахтсуз инсан аватла яраб?

Гъикъван тан рикле за, талгъуз и гафар, Саклани физмач хьи, вилериз ахвар, Бахтсуз хъуьтлуьз элкъвей уьмуьрдин гатфар, Залай бахтсуз инсан аватла яраб?

ЛЕЗГИНЫ ГЛАЗАМИ ХУДОЖНИКОВ И ФОТОГРАФОВ

Лезгинки из Ахты. XIX век

Лезгин, воин царской армии.
Григорий Гагарин, 1850-1855

Леки(Лезгины).
Национальная Библиотека Грузии. Худ. Давид Медзмаришвили

Лезгинка в шелковом платье, 1905 год.
Российский Этнографический Музей

Лезгин в Русской Императорской Гвардии.
Фердинанд Бастин, 1855

Воины, лезгин (справа) и грузин.
Филлипс-Уолли, Клайв, 1883

Танец лезгинок, 1866 год.
Фотограф Главного штаба Кавказской армии

Лезгинец.
Жан Виктор Адам. 1867

Лезгин.
Гамба Жак Франсуа. Париж, 1826 год

UNUDULMAZ XATİRƏ

1999-cu ildə Azərbaycanın xalq şairi Mirvarid Dilbazi “Samur” qəzeti redaksiyasına zəng çaldı. O, mənə qəzetimizi müntəzəm üzlədiyini vurğulayaraq, onun ünvanına xoş sözlər söylədikdən sonra mənimlə gö-

rüşmək istədiyini bildirdi.

Söhbətin üstündən heç bir saat keçməmiş görkəmli şair redaksiyamızda idi. Bu gözlənilməz görüş məni və kollektivimizi olduqca sevindirdi. Səmimi, mehriban söhbətləri, ləzgi xalqına böyük məhəbbəti ilə bizi heyran edən Mirvarid xanım bizə bir vərəq uzadaraq dedi:

- Mənim babam şair Əbdürrəhman Ağayi Dilboz oğlunun şeiridir. Babam Cavad xanın yaxın dostu idi. O, Gəncədə Cavad xanın döyüşlərində iştirak edən 15 ləzginin qəhrəmanlığının canlı şahidi olmuş və həmin hadisənin təsiri altında bu igidlərə müxəmməs ithaf etmişdir. Oxuyun, bilirəm ki, sizin üçün maraqlı olacaq. Onu “Samur” qəzetində dərc

edin, qoy hamının xəbəri olsun.

Oxuyub qürur hissi keçirdik. Müxəmməsi “Samur” qəzetinin 1999-cu ilin 14 yanvar sayında dərc etdik. Mirvarid xanım yenicən redaksiyamıza zəng edərək bizə öz razılığını bildirdikdə biz bu kübar xanımın sadəliyinə bir daha vurulduq. Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin!

Həmin şeirdən bir parçanı 44 günlük Vətən müharibəsində böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş, Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən olan bütün ləzgi igidlərinə, o cümlədən döyüşlərdə həlak olmuş şəhidlərin ruhuna hörmət əlaməti olaraq bir daha diqqətinizə çatdırıram.

S. KƏRİMOVA

ƏBDÜRRƏHMAN AĞAYI DİLBOZ OĞLU

LƏZGİLƏR

(ixtisarla)

Guş qıl ey əhli aləm, qələdə on beş ləzgi var,
Andrey Yaxsay elindən kim gəlib etsin tücar,
Hər biri Dağıstan içrə mərdi-meydan-namidar,
Sübhüdə küffarə şəmşir vurdur kim, bərqərar,
Maşallah, dini-islam cəng edər aşıkardan.

Sübh açıldı, bir tamaşa qıldı meydan ləzgilər,
Etmədi hərgiz özün meydanda pünhan ləzgilər,
Pozdu küffar dəstəsin, etdi pərişan ləzgilər,
Qırdı rusun bər-səfin, xak ilə yeksan ləzgilər.

Ləzgilər topxanaya kim girdi, tufan etdilər,
Xəncəri xunriz ilə küffarı bican etdilər,
Eylə san kim, ol zaman bir qana yüz qan etdilər,
Durdu məscid qapısında, sanasan bir şiri-nər,

İçdilər, şəhri-şəhadət vəhi olan izharidən.
Etdilər yüz dürlü dəva, qıldılar olmaz hünər,
Gördü kafir kim, tufəng, şəmşir ilə bulmaz zəfər,
Çəkdi toplar üstünə gəl ey mədəd xeyrü-bəşər!
Sanasan od yağdı göydən, üstə atəş nardan.

MİLLİ MƏNSUBİYYƏT – İNSANIN TALEYİDİR

Sokratın sözləridir: “Özünü tanı”. Bu sadə cümlədə böyük həqiqət var: özünü tanımaq öz millətini, xalqını tanımaqdan keçir. Alman filosofu Hegel “İnsan öz köklərini tanımadıqca, varlığının tamlığını tapa bilməz,” deyəndə necə də haqlı idi.

Milli mənsubiyyət sadəcə bir söz və ya rəsmi bir sənəd deyil, insanın varlığının dərin və ayrılmaz bir hissəsi olub şəxsiyyət vəsiqəsindən və ya vətəndaşlıqdan daha dərin anlam daşıyır. Bu, insanın ruhunda yaşayan, davranışında görünən, danışığında duyulan mahiyyətdir. Milli kimlik – insanın taleyidir. Şəxsiyyətinin formalaşdığı məkan, daşdığı mədəniyyət, hər gün qarşılaşdığı adət-ənənələrdən ki, nəsildən-nəslə ötürülür. Milli kimlik - qan yaddaşdır. Bu, yalnız doğulduğun məkan deyil, böyüdüyn havanın qoxusu, yediyn çörəyin duzu, danışdığın dilin ahəngi, ananın laylası, atanın öyüdü, nənenin nağılı, evinin qapısının xışıltısıdır. İnsanın özünə bənzəməsi, təbiiliyini qoruması, həyatdakı möhkəm dayağını itirməməsidir.

Milliyyəti seçmirlər, insan onun bir nümayəndəsi kimi dünyaya gəlir və bu aidiyyət doğma evi və valideynləri kimi onun varlığının bir parçasına çevrilir. Milliyyət satılmır, inkar edilsə belə, yenə də insanın damarlarında yaşamaqda davam edir. Bu hissdən məhrum olan özünə məxsus deyil, təbiilikdən çox uzaqdır, ətrafındakılar ondakı bu saxtılığı tez başa düşür,

qeyri-səmimi olduğuna görə ona hörmət etmirlər.

Öz milliyyətindən üz döndərmək - bir xalqı deyil, özünü itirməkdir. Bu cür insanın içində boşluq yaranır, öz-gələşir, süni olur, ən pisi isə vicdanı yavaş-yavaş susur. Vicdanı susmuş insan isə nə özünə, nə də başqasına fayda gətirir.

Öz millətlə fəxr etmək sadəcə bir duyğu və ya millətçilik deyil. Əslində bu, tarixi keçmişlə qürur duymaq, əcdadlarının ruhuna hörmət etmək, onların mübarizələrdən, sevinc və kədərdən yoğrulmuş talelərinin fərqinə varmaqdır. Axı hər bir xalq yalnız insan toplumu deyil, öz mədəniyyətini, adət-ənənələrini, özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamış, tarixin kəşməkeşlərindən keçib bu günə gəlib həyatda qalması bacarmış və sənə bu gücü, bu kökləri ötürmüş nəsillərin təcəssümüdür. Öz milli mənsubiyyətindən imtina etmək yalnız tarixini rədd etmək deyil, bu, ona həyat və günəş altındakı yerini verənlərə xəyanətdir.

Doğma xalqına və millətinə bağlılıq - həm də məsuliyyətdir. Əsl xalq sevgisi çağırışlarla, pafoslu sözlərlə deyil, adətlərimizlə, mahnılarımızla, rəqslərimizlə, bayramlarımızla insanın təkə yaddaşında deyil, həm də ruhunda yaşayır.

Bu yaxınlarda uşaqlıq dostumla rastlaşdım. Eyni şəhərdə böyüyüb, eyni məktəbdə oxumağımıza baxmayaraq, məktəbi bitirdikdən sonra bir-birimizi görməmişdik. O, uzun illərdir xaric-

də yaşayır. Bir vaxtlar mənimlə eyni torpağın, eyni dilin havasını bölüşən bu adamın məni “tanımadığını”, ləzgi olduğunu dandığını görəndə içimdə

illərin xatirələri qırıldı. Görəsən bu adam qürurunu nə vaxt itirib? – deyə düşündüm. Axı doğma dil insanın ilk və ən böyük mirasıdır. Dilini danan anasının laylasından imtina edir, millətini danan ata ocağının odunu söndürür. Bu hadisə barədə çox düşündüm və bu qənaətə gəldim ki, öz kimliyini itirən insan tezliklə vicdanını da itirir. Öz millətindən imtina etmək yalnız bir düşüncə səhvi deyil, səni sən edən bütün qatlara, minillik tarixə xəyanətdir.

Doğma dil - yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, bu, valideynlərinin, əcdadlarının dilidir. Ondan imtina edəndə öz

köklərindən, ailəndən, tarixindən imtina edirsən, nəhayət, öz daxili dünyanı, ruhunu itirirsən. Özünü itirməklə isə xoşbəxt olmaq mümkün deyil.

Öz milləti ilə fəxr etmək hissi hamıya verilmir, amma bu hissi olanlar üçün bu, böyük bir dəyərdir. Biz əvvəlki nəsillərin davamçısıyıq və yalnız bu yolu gedərək, köklərimizi itirmədən əsl xoşbəxtlik və daxili sülh tapa bilərik. Ən böyük xoşbəxtlik - özün olaraq qalmaqdır. İnsan kimliyini qəbul etdikcə, içindəki səs güclənir, ruhu aydınlaşır, həyatının mənası artır. Öz millətini sevən insan daha mərd, daha səmimi, daha bütöv olur. Milli mənsubiyyətindən imtina insanı azad etmir, onu köksüz edir. Köksüz insan isə külək qabağında əyilən ot kimidir.

Həqiqi xoşbəxtlik yalnız öz kimliyini qəbul etməklə, öz millətinin köklərinə bağlı qalmaqla mümkündür. Dil insanın ruh evidir, xalqının taleyinin yazısıdır. Dil insanı dünyaya bağlayan ən incə teldir. O tel qırıldıqda, insan öz içində də itir.

Öz kimliyini yaşamaq insanın ruhuna rahatlıq gətirir. Millətinin dəyərlərini içində yaşadan insan həm də öz içindəki səsə sadıq olur. Çünki insanın ən böyük xoşbəxtliyi özünə sadıq qalmasıdır. Hamıya bu sədaqət verilmir, hamı öz soyu ilə fəxr edə bilmir. Amma bu hissi bütün varlığı ilə yaşayan insanlar üçün millət insanın ruhuna nur saçan bir işıqdır.

Sədaqət KƏRİMOVA

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ИНИДИН ТАР

МАХ

Хуьруьн юкьвал алай клунтлунал кьуьзуь инидин тарци фадлай бегьер гузмачир. Гар кьарагъайла адан кьуранвай хилерай члакьракьдин ванер акъатдай. Тарцин кьуьзуьвиликай регъуьзвай тифрикь пешериз, налугъуди, цуьрцеривай кьакъатна фад авахъиз кланзавай.

Хуьруьнбуру клунтлунин патавай алатдайла «Инид тарцихь амайди са хьалхьам я, кье-пака гьамни чиклида» лугъудай. Чпин гафари тарциз тлал гузвайди абуроз гьинай чидай кьван?

Хуьре адахь тек са бицли рушан - Садиядин рикл кузвай. Гьар ахварай аватайла рушаз даklarдай клунтлунал алай тар аквадай. Адаз хуьрена, «Экуьн хийир, инидин тар» лугъудай.

Гьар булахдал фейила, рехь яр-гьал ятлани тараз яд гана, адаз чан-рикл ийидай:

– Тухдалди хьухь, садахъни яб акалмир. Абурун вилериз ви иервал аквазвач жеди.

Рушан верци гафари, налугъуди, тарцин хилерал чан гьидай, абур юзадай.

– Заз чизва, ваз зи ван кьезва, - лугъудай Садияди.

Къарилай са кьуз Садиядиз хайибурун гафар ван хьана:

– Кьуьд векъи жервал я, кудаи кларасар тлимил я, инидин тарни атлана кланда. Я бегьер, яни хьен гузмачир адакай туна вучда?

Садияди гьарайна:

– Гецямир адахь! Адал чан алайди я. – Я чан руш, тар кьуьзуь я. Чна атлун тавуртлани, пака гару ам ягъана чилел ярхарда, - лагъана бубади.

– Маса тарарал алай хьалчамагри адалай пара хийир гузва, кализ недай затл жезва, - хуьрена адан диде.

Ингье Садиядиз абурун ван кьезвачир. Ам гуьнедай виниз тарцин патав физвай. Аялдин вилерай накъвар кьвахъзавай.

Гьаваяр кьайи хьанвай. Садия

йирин хизанди хьуьтлуьн гьазурвилер аквазвай. Аялдин тар вичикай хабарсуз атлуникай кичезвай. Гила ада йикъа кьведра адал кьил члугъазвай. Чпин цийиз клвачерал акъвазиз чир хьанвай клелекай, датлана шандакьвалзавай шенплийрикай, шуьклуб клвачерал хкадарзавай бацлидикай ихтилатайдалай кьулухь тарцин векъи тандал кап аладарна лугъуьзвай:

– Чан тар, вуч жеда, гатфарихь цуьк ахъая, тахъайтла абуру ваз югъ гудач. Вал инияр ахкуртла, мад садавайни ваз гаф лугъуьз хъжедач.

Гьа икл, гзаф вахтар алатна. Садра, рагъданихь Садияйрин хизан тамай хквезвай. Бубадин клула шахар, дидедин гьиле са чанта хъчар авай. Абурун гуьгъунавазни гьиле кутар авай Садия кьезвай. Дагъдайгуьз цифер авахъзавай.

Им акурла Садияди лагъана:

– Ша цифер агакьдалди клунтлунал фин, кутарда амай яд тарциз гун.

Бубани диде сад-садаз килигна хуьрена:

– Вуна лагъайвал хьурай, чан руш.

– Атайди атана, са герен ялни ягъан, - лагъана, бубади клула авай шахар авудна. Садлагъана ада:

– Акъваз, чкадилаи юза жемир, - лагъана пабни руш вичин далудихь чуьнуьхарна. Са шумуд кам анихь са жанавур акъвазнавай. Адан члехи члулав вилери чандик фул кутаьзвай. Кичлела вири кьах хьанвай.

Буба тлвал кьуна са кам вилик фена. Им акур жанавурди сарар экъисна. Хизан тарцив агатна. Жанавурдиз абурал хкадриз клан хъайила садлагъана тарцин хилер юза хьана. Ада вичин цацар чуьнуьхарна хилерив и пуд акл кьужахда кьуна хьи, жанавурдивай абуров агатиз хьанач. Ничхир тарцелай гьа элкьез хьана, ингье ада гьи патахъай вегьейтла, тарци вичин цаз алай хилер гьанихь элкьуьриз жанавурдал гьалчна. Аламатдин кар тир. Чара атлай жанавур элкьвена йифен мичлера квахъна.

Вири пагъ атлана амай. Вилералди такурбур ихътин аламатдин члалахь жечир. Кьуьзуь тара абур кьиникьикай куьтягънавай. Садия хвешила шехъзавай:

– За кьез лагъанайни, адал чан алайди я?!

И хабар вири хуьруьз чклана. Инсанар тарал алтлуш хьанвай. Садбуру жанавурдин гелер жагъурзавай, садбуру тарцин ханвай хилер хкажна еперив кутлунзавай.

Гатфар алуькайла Садиядин хвешивилин и кьил, а кьил авачир. Инидин тар кьилий-кьилди лацу цуькведа авай. Адалай члижер элкьезвай. И иервал акваз хуьруьнбурувай чпин гьейранвал чуьнуьхариз жезвачир.

Зулуз тарал акъван инияр алай хьи, абур клватлна куьтягъиз жезвачир. Гьа члалай инид тарциз са ни ятлани «кьуьзуь» лагъайла и гаф ван хъайибуру адаз хуььрез-хуььрез «жанавурдивай жуьуз кван!» лагъана жаваб гудай.

АЗИЗРИН СЕВДА

Риклел хуьх

ТАВАРИН ТІВАРАР

(Лезги, урус, азербайджан члаларал)

Лацу - белый - ağ

Кишран - беловатый - ağ / ağamtl

Чулав - чёрный - qara

Гичли - черноватый - qaramtl

Яру - красный - qırmızı

Яр - красноватый - qırmızımtl

Ал - алый - al-qırmızı / al

Мичли яру - бордовый - bordo / tünd qırmızı

Мичли куьрен - бурый - qəhvəyi

Къацу - зелёный - yaşıl

Къасу - зеленоватый - yaşılımtl

Хьипи - жёлтый - sarı

Халкъа - хромовый - xrom rəngi / tünd sarı

Шуьтруь - светло коричневый - açıq qəhvəyi

Экуь шуьтруь - каштановый - şabalıdı rəngi

Вили - синий - göy

Мичли вили - тёмно-синий - tünd göy

Расу - рыжий - kürəp

Ругъу - голубой - mavi

Яргъу - болотный - gəlmə (bataqlıq) rəngi

Рехи - сероватый - bozumtul

Чал - чалый - çal rəngi

Хачал - тёмно-чалый - tünd çal

Ригай - карий - qəhvəyi (göz rəngi)

Цару - серый - boz

Цекюй - бежевый - bej

Саклал - оранжевый - narıncı

Талха - кремовый - krem rəngi

Хьалхъас - черепаховый - tısbağa qabığı rəngi

Тваракъ - насыщенно чёрный - zil qara

Неклед тав - молочный - süd rəngi

Кагърабад тав - янтарный - kəhrəba rəngi /ənbər

Тенек тав - чубарый - xallı / rəngbərəng

Кишпир тав - бронзовый - bürünc rəngi

Къизил тав - золотистый - qızılı

Гимиш тав - серебристый - gümüşü

Беневш тав - фиолетовый - bənövşəyi

Алахъай рехи - хаки - xaki rəngi

Зегъре тав - розовый - çəhrayı

Гугурт тав - серный - kükürd rəngi (sarımtıl-boz)

Экуь мулд цуьквед тав - сиреневый - bənövşəyi-açıq / yasəmən rəngi

Кагъуд тав - салатный - yaşıl-sarımtıl / salat rəngi

Царакъ - тёмно-серый - tünd boz

Яклун тав - телесный - dəri rəngi / bədən rəngi

Рехъвед тав - пепельный - kül rəngi

Цавун тав - небесный - göyümtül mavi / səma rəngi

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ

- Хва бубадал кьведа, руш дидедал.
- Некледи кайида тугъадиз уф гуда.
- Такабурулу дагъларизни жив кьвада.
- Яцра цайиди яцра недайди туш.
- Нисинлай югъ акурдахь галаз рахаз жедач.
- Кашуни душмандин рак ахъайиз тада.
- Сабур авур хипре сар гъана, цегъре члар.

- Хуьзвай кицл чларчлелай чир жеда.
- Гузвайдини Аллагъ я, кузвайдини.
- Веледди хклурай рикл са куьнивайни сагъариз хъжедач.
- Гатун тавур прунздикай аш жедач.
- Жанавур садра тлуьналди тух жедач.
- Аялдин кландайди ваь, герек тирди ая.

- Бубади кьилиз акъуд тавур кар хчин хиве гьатда.
- Буба хайиди, диде хайиди, кьисмет гайиди я.
- Бубадин кар хтулрини шулри давамарда.
- Бубадин рикл хтулди хуьда.
- Гьар клвалихь вичин клалуб авайди я.

UĞUR OLSUN, “DODO”!

Bu günlərdə tanınmış qələm sahibi İradə Məlikovanın redaktorluğu ilə talış dilində nəşr olunan “Dodo” qəzetinin 100-cü sayı işıq üzünə gərüb. İradə xanımın böyük

zəhmətlə ərsəyə gətirdiyi, çoxlu cətinliklərə baxmayaraq nəşrinə ara vermədiyi bu qəzet talış xalqının həyatının aynasına çevrilib. Gələn il 9 yaşı tamam olacaq “Dodo” doğma talış dilini yaşatmaqla yanaşı, həm də oxuculara bu xalqın tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri haqqında geniş məlumat verir.

Qəzetin jurnalistikanın müxtəlif janrlarında dərc etdiyi materiallar oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılanır. Oxunaqlı olduğu na görə “Dodo”nun oxucuları da gündən-günə artır. Onun Masallı, Lənkəran, Astara, Lerik rayonlarında, Bakı və Sumqayıt şəhərlərində yüzlərlə oxucusu vardır.

“Dodo”nun redaktoru İradə Məlikova həm də talış xalqının folkloru və mədəniyyəti ilə bağlı maraqlı kitabların müəllifidir. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində onun kitablarının təqdimatı keçirilmişdir. Hazırda o, talışların həyatı və mədəniyyəti ilə bağlı yeni kitabların üzərində işləyir.

“Samur” qəzeti radaksiyasının kollektivi “Dodo”nun 100-cü sayının işıq üzünə gərübü münasibətilə bu mətbu orqanın redaktorunu, yaradıcı kollektivini və oxucularını təbrik edir, onlara yeni-yeni uğurlar arzulayır.

**“SAMUR” QƏZETİ
RADAKSIYASININ KOLLEKTİVİ**

“ЛЕЗГИНКА” ЗОВЕТ

Каждый шаг в «Лезгинке» - как удар сердца, каждый взмах руки - как крылья, подаренные горами. «Лезгинка» - лучшая альтернатива фитнесу:

- укрепляет тело и делает осанку красивой,
- развивает выносливость, ловкость и пластику,
- наполняет энергией, поднимает настроение,
- возвращает внутренний баланс и радость движения.

Наши преподаватели воспитан-

ники ансамбля «Сувар» - опытные танцоры, которые с любовью и трепетом передают искусство «Лезгинки».

Они поддерживают каждого - от маленьких звездочек до взрослых, которые давно мечтали начать.

У нас вы почувствуете себя частью большой семьи, где вдохновляют, помогают и верят в ваш талант.

По всем вопросам обращайтесь:

Instagram / lezginka_dance_baku

Дорогие друзья!

Для вас открыты женские, детские и взрослые группы по обучению «Лезгинке» сразу в трёх удобных локациях!

Возраст не имеет значения:

танцуют все, кому сердце подсказывает ритм гор!

«Лезгинка» - это не просто танец. Это язык предков, передающийся через движение.

Это сила традиции, гордость, благородство и красота свободной души.

О НАС ПИСАЛИ...

Российский дипломатический агент в Стамбуле Николай Буйдий со слов столичных жи телей писал, что шах повелел объявить грузинам, чтобы они на своей земле им (лезгинам) жить не давали, как уже и послу своему при российском дворе приказал просить, дабы ежели реченные лезги отдадутся в нашу протекцию - их не принимать.

Архив внешней политики России (АВПР). Ф.89.1741, д.12, л.600

Князь Амилахвари, впрочем, не всегда был миролюбиво и благосклонно настроен. Единственный из кавказских князей, он,- в виде последнего наследия суверенитета предков, сохранил привилегию держать при себе полк личной гвардии. Дикие лезгинцы и горцы служили в этом конном полку, принадлежавшем лично князю, подчинявшемуся только его приказу и по его велению

шедшему в бой.

... Полк лезгинцев охранял его покой, и только изредка оставлял его светлость дворец, чтобы по просьбе царя подавить восстание в Баку, появиться при дворе или купить себе новую карету в Париже.

М. Асад-Бек. Сталин. Карьера фанатика. Баку, 2003, с. 31-32.

Народ Ахты-пары вольный податей никому не платить, ибо всяк сам себе господин... Они ни под персидскою, ни под другою властью не состояли : и хотя их подчинить силою принуждали... посланные команды (усмирителей), кровотекущими головами назад отсылали.

Гербер И.Г. Описание стран и народов вдоль западного берега Каспийского моря. 1728 г./ ИГЭД. М., 1958.

**Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA**

www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

- ✓ **Рахардивай чІал жеда, эгъурдивай - чил.**
- ✓ **Чал чатунихь дегишмир.**
- ✓ **Бубади кылиз акъуд тавур кар веледдин хиве гъатда.**

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05

ГАФАРГАН

Акъялжун	- алуکلун
Баябан кас	- акахъ тийидай
Кагъул	- залан
Киж	- мел
КъеркъетІ	- чиркин, михъи тушир
Къувунун	- даклун
Къалу авун	- рагъуларун
Къукъ гвай	- вичин гафунилай, алатдачир
Къулар	- желе (къифер къадай)
Клаш	- члехи клута
Клавузар	- зиндан (наковальня)
КлетІ	- киткин
Мазула	- мигрень
Ментеш	- къайдасуз
Сумбат	- наждак
Стлунни	- са клусни, зеррени
Тагъар	- цель
Тумавар	- насморк
ТІан	- булама
ТІенгир	- балдургъан
Чакънакъа	- нагъахъ, гъавайда
Члаба	- къалин чІар алай
ХнупІ	- паб
Хулухъан	- хуларбан
Хумул	- куълуъ марф
Хушма	- хуш гъиссер
Хъукъу	- буран
Хъурхъуш	- чиркин пек
Хъяр	- кІвенкІ алай пая
Цемцер	- чІулав тутарин тар
Цирипул	- недай дувулар
Цирке	- хъархъун чкал
ЦІемгъяр	- куълуъ чІахлам къванер
ЦІина	- хъач атІудай мукал
ЦІудугум	- хъитІренІар
ЦІуфан	-техил акадардай яргъи алат
ЦІубрекІ	- закІам
Чакъу	- чІехи ништІер
Чеве	- жикІийрин жуъре
Черчи	- куъчебан
Чик	- шурва
Чини	- пахлайрин жуъре
Чуквар	- аялдал алчукдай пек
Чычыф	- бебелук